

Az Országos Széchényi Könyvtár központi szolgáltatásai Helyzetkép és teendők a kilencvenes évekig

ZIRCZ PÉTER

Az OSZK központi szolgáltatásainak ügyével átfogóan utoljára az 1970. évi Országos Könyvtárügyi Konferenciát megelőző külön szekcióülés foglalkozott, amelyre néhai dr. Sebestyén Géza irányításával és szerkesztésében tanulmány sorozat készült. A szekcióülés megvitatta a tanulmányokat és ajánlásokat fogadott el.

Több mint 11 év múltán időszerű az azóta elért fejlődés mérlegének megvonása, a további teendő kijelölése. A jelen tanulmány — amely az Országos Könyvtárügyi Tanács felkérésére készült — e célt hivatott szolgálni. Kidolgozását több hónapos előkészítő munka előzte meg, számos előtanulmány készült. Külső szakértőként Futala Tibor, Kováts Zoltán és Vajda Erik készített alapos, elemző dolgot, az OSZK saját szakértői közül Fügedi Péterné, Kastaly Beatrix, Kondor Imréné, Mohor Jenő, Pálinkás Györgyné, Sonnevend Péter, Szűcs Jenőné, Szilvássy Zoltánné, Tremkó Györgyné, Vajda Gábor készített tanulmányt. (A külső szakértők tanulmányait — tekintettel nagyobb terjedelmükre — ebben az *Évkönyv*-ben — némileg *rövidítve* — tesszük közzé, a belsőket a *Könyvtári Figyelő* 1982. 6. tematikus számában jelentettük meg.) Az előkészítő munkálatokat Szűcs Jenőné vezetésével az OSZK Fejlesztési Csoportja koordinálta.

A tanulmány tartalma az OKÜT Elnöksége által elfogadott szinopszis tartalmi megoszlását követi, azzal a változtatással, hogy az egyes fejezetek élén igyekeztünk összefoglalni a vizsgált területek általánosítható problémáit. Az I. és II. fejezet végén külön alfejezet részletezi a kiemelt (I., illetőleg II. sz. program) fejlesztési feladatokat. Itt kell megjegyeznünk, hogy méreteik és/vagy jelentőségük folytán kiemelt feladatként való kezelést érdemel a tárolókönyvtár és a központi restauráló laboratórium (az utóbbival összefüggésben inkább: az állományvédelem országos problematikája), mindkettő esetében azonban — a könyvtári rendszerrel való szoros összefüggéseik miatt — célszerűbb, ha megtárgyalásukra — külön kidolgozandó előterjesztések alapján — az OKÜT többször elhalasztott üzembe helyezésük megtörténte után tér vissza.

Megjegyzendőnek tartjuk még, hogy a tanulmány — az MM Könyvtári Osztályával történt egyeztetés alapján — csak az OSZK által nyújtott központi szolgáltatásokat tárgyalja, nem foglalkozik a más könyvtár, információs intézmény által nyújtott szolgáltatásokkal. A szinopszist el-

fogadó OKüT elnökségi ülés határozata értelmében az OMIKK közreműködésével a tanulmányt az országos fordításnyilvántartás problematikájával kellett volna kiegészíteni, az ehhez szükséges kiegészítés azonban a tanulmány kidolgozásának lezárásáig (1982. november 15.) nem érkezett be, ezért a tanulmányba nem volt beépíthető.

BIBLIOGRÁFIAI INFORMÁCIÓ

Általános problémák

Az OSZK szerepkörét — adottságainak, kialakult hagyományainak és a szakirodalmi információ korábbi koncepcióinak megfelelően — a nemzeti és a patriotika könyv- és folyóirattermés bibliográfiai számbavételében (és az ezzel összefüggő teendőkben) jelöljük meg. Az ily módon tágan értelmezett Magyar Nemzeti Bibliográfia (MNB) rendszer főbb problémakörei — saját vizsgálódásaink és a különböző oldalakról (információs intézmények, szak- és közművelődési könyvtárak, tudományos kutatás) megnyilvánuló jogos igények, bírálatok tükrében — a következőkben foglalhatók össze:

- a már nyújtott kurrens szolgáltatások minőségének javítása (ideértve a megbízhatóan stabilizált gyors átfutási időt, mint minden további származékszolgáltatás előfeltételét),
- a gyűjtőkör (és ezzel voltaképpen az egész MNB rendszer) kiterjesztését,
- szakterületek szerint bontott — szakbibliográfiai — szolgáltatások nyújtása,
- a kurrens MNB-rendszer outputjai megjelenítési (ma még: kiadványi) struktúrájának korszerűsítése, átalakítása,
- a megkezdett retrospektív vállalkozások befejezése, a hiánypótlás folytatása. (Részletezését lásd az I. fejezet végén.)

A *minőség* gondja a legsúlyosabb: a kisebb feldolgozási hiányosságok természetesen megszüntethetők (jónéhányat már sikerült kiküszöbölnünk), a nagyobbak felszámolásának egyik előfeltétele a könyvtári és bibliográfiai feldolgozó munkának könyvtáron belüli átszervezéssel végrehajtandó egyesítése lenne, ami az elengedhetetlen feldolgozó létszámtöbblet biztosításán kívül a szakképzettségi és teljesítményi igényeknek minden szempontból megfelelő feldolgozó gárda létrehozását is lehetővé tenné. A másik előfeltétel: az OSZK sokszorosító üzemének rekonstrukciója, működési-műszaki színvonalának és kapacitásának jelentékeny emelése vagy (az előbbi hiányában) kiadványaink külső előállításához szükséges pénzeszközök rendszeres — vagyis: tervezhető — biztosítása. Nagyobb terjedelmű kiadványaink (kumulációk stb.) általában azért késnek, mert nyomdábaadásukhoz hiányzik a szükséges, az előbbieken vázolt feltételek (a számítástechnikai úton előállított kumulációk esetében a gépi futtatás költségei sem biztosítottak az OSZK költségvetésében.)

A *gyűjtőkör* bővítése iránti igények elsősorban az audiovizuális dokumentumok bibliográfiai számbavételére vonatkoznak, de — főleg a köz-

művelődési könyvtárak oldaláról — határozott igény mutatkozik speciális kiadványfajták (például: felsőoktatási jegyzetek) regisztrálására. Mindkét típusú igény kielégítése: létszámkérdés, ami a jelenlegi feltételek között aligha oldható meg (lásd a későbbiekben).

A *szakbibliográfiai* — kurrens — szolgáltatások nyújtását — vagyis az MNB szakbibliográfiai rendszerének létrehozását — azon túl, hogy az OSZK több évtizedes adósságáról van szó, különösen sürgetővé teszi az NTMIR NÁTMIR-ek fejlődésének előrehaladása és az ebből adódó párhuzamos feldolgozások lehetőség szerinti elkerülése, megszüntetése. A következő években el kell érniünk, hogy géppel olvasható hordozón nyújtsuk — legalább nagy szakterületek szerinti bontásban — a kurrens hazai könyvés időszaki kiadványtermés leírásait. Minthogy távlatilag ez a megoldás fokozatosan az MNB rendszer valamennyi főbb szolgáltatására kiterjesztendő, az MNB szolgáltatásokban az ETO mellett egységes, nagyobb tárgycsoportok, szakterületek gépi kiválasztására alkalmas keresőrendszert kell meghonosítanunk.

A *megjelenítési struktúra* (pontosabban: a kurrens MNB kiadványok, *Új Könyvek*) korszerűsítését részint a technikai fejlődés (mikrofilm és mikrolap, COM, mágnesszalag), részint az MNB rendszer továbbfejlődése és közelítése az *Új Könyvek*hez teszi időszerűvé. A következő években fel kell derítenünk az egyes szolgáltatások iránti igények fajtáit (információs eszközként, gyarapítási, ill. feldolgozási segédletként stb. használják-e) és ennek megfelelően dönteni kell az egyes szolgáltatások terjedelmének, egyes szolgáltatások esetleges összevonásának, megjelenítési formájának esetleges megváltoztatása dolgában (például: „papír”-kiadvány helyett mikrolap stb.). A feladat elvégzését takarékosági szempontok is sürgetővé teszik, fokozottan vonatkozik ez az *MNB-Könyvek Bibliográfiája* és kumulációi, valamint az *Új Könyvek* és kumulációi közötti átfedésekre. Helytörténeti — és merőben másutt jelentkező — takarékosági indokok tennék megfontolandóvá az *Időszaki Kiadványok Repertóriumának* szétvágható kartonlap formában való kiadását stb.

Eredmények és tervek

A hetvenes években — a 3. Országos Könyvtárügyi Konferencia határozatai nyomán — reformtörekvéseink eredményeképpen lényegében az MNB rendszer szinte valamennyi főbb szolgáltatása átalakult, fejlődött.

Az UBC követelményeinek megfelelően a *Magyar Nemzeti Bibliográfia. Könyvek Bibliográfiája* a könyveken és füzetes kiadványokon kívül 1978-tól feldolgozza mind az új indulású (ill. új címen megjelenő) időszaki kiadványokat, mind pedig az élő sorozatokat. A hazánkban kiadott térképek leírásait melléklet tartalmazza, a zeneművekről és zenei hanglemezekről pedig a negyedévenként megjelenő *Magyar Nemzeti Bibliográfia. Zeneművek Bibliográfiája* tájékoztat. Megkezdődött a hazai, élő időszaki kiadványok rendszeres számbavétele: az első ízben az 1976-os év anyagát feldolgozó „*Kurrens időszaki kiadványok*” két kötetben, 1978/79-ben jelent meg. A *Magyar Nemzeti Bibliográfia. Időszaki Kiadványok Repertórium*a 1946.

évi indulásakor még csak évi 2500—3000 tétel feldolgozásával teljes folyóiratcikk-bibliográfiának vallhatta magát. Az elmúlt időszakban a repertórium feldolgozása kiterjedt a vezető napilapok cikkeire, 1977-től kezdve pedig az évkönyvek és más periodikusan megjelenő gyűjteményes kötetek analitikus feldolgozására is, a teljesség helyébe azonban a válogatás lépett. A szaporodó bírálatok hatására került sor az 1981-től megvalósított reformra: a repertórium gyűjtőköre a társadalom- és a természettudományok cikkeinek feldolgozására szorítkozik (jelentősen bővített dokumentumbázis alapján, az eligazodást tárgyszavak segítik elő). A repertóriumból ily módon kiszorult szakterületek gondozásáról (műszaki tudományok, orvostudományok, mezőgazdasági tudományok) külön megállapodások alapján az illetékes központi információs intézmények gondoskodnak, munkájukat a repertórium szerkesztősége a szóródott anyag rendszeres átadásával segíti.

A hetvenes évek kezdetén megkezdődött a külföldi magyar publikációk kurrens bibliográfiai számbavétele: a *Hungarika Külföldi Irodalmi Szemle* és a *Külföldi Magyar Nyelvű Kiadványok* c. negyedéves periodicitású kiadványok feldolgozzák a cikkeket, recenziókat és a könyveket.

Az MNB kurrens kiadványai nem problémamentesek. Az *MNB Könyvek Bibliográfiájában* csak a könyvkereskedelmi forgalomba kerülő művek gyors tükrözése biztosított, létszám gondok miatt a felpublikus kiadványok (amelyek pedig mind a nagyobb közművelődési, mind a szakkönyvtárak számára fokozott fontosságúak) kisebb-nagyobb késéssel kerülnek közlésre. Az *MNB Időszaki Kiadványok Repertórium*a a *Könyvtári Figyelő*ben (1982. 3., 5. számaiban) megjelent kritikák tanúsága szerint továbbra is „válogat” a folyóiratcikkek között, tárgyszó-rendszere továbbfejlesztésre szorul. Patriotika-bibliográfiánkat nem annyira a használók, hanem saját szerkesztősége tartja tökéletesítendőnek: a gyűjtés periodikumbázisa nem kielégítő és ingadozó, túlteng bennük a természet- és alkalmazott tudományi anyag stb.

Míg az előző két esetben a belső munkatársak számának növelésére lenne szükség a továbbfejlődéshez, a patriotika-bibliográfia esetében az e célra felhasználható állományon kívüli beralap többszörözése tenné lehetővé az egyébként már felderített új folyóiratbázis kiaknázását, sőt — az Állami Gorkij Könyvtárral és az Országgyűlési Könyvtárral együttműködve — az OGYK világpolitikai tájékoztatási szolgáltatásához hasonló — számítógépes SDI-szolgáltatás megindítására is módot adna.

Gyengéink sorában kell számot adnunk arról, hogy feldolgozói és sokszorosítási kapacitás hiánya miatt szüneteltetni kényszerülünk a tankönyvek kurrens bibliográfiájának kiadását, többéves az elmaradásunk a kurrens másodfokú bibliográfia (*A magyar bibliográfiák bibliográfiájának*) kiadása terén.

Eredményként kell elkönyvelünknek viszont az új könyvtári (leírás, besorolás, átírási stb.) szabványok bevezetését kiadványaink többségében, az éves indexek, éves kumulációk terén mutatkozott lemaradás behozását (ami azonban pénzszűke miatt újra termelődni látszik).

Ami terveinket illeti: lehetőségeink függvényében elsőrendű fontosságú feladatnak tartjuk a felsorolt hiányosságok felszámolását. Ezen kívül — figyelembe véve az OSZK meglehetősen szerény fejlesztési lehetőségeit —

egyetlen MNB-szolgáltatás (alrendszer) fejlesztését kívánjuk célul kitűzni; ez az

MNB Könyvek Bibliográfiája, a fejlesztés fő iránya: származékszolgáltatások nyújtása, a CIP (könyvbe nyomtatott leírás) meghonosítása.

Az MNB-rendszer többi szolgáltatásával kapcsolatban fejlesztés csak a költségvetésben eddig is biztosított személyi és tárgyi feltételek között képzelhető el, manuális technikával (kivételet egyedül a tervezett patriotika SDI-szolgáltatás jelenthetne). A jelen tanulmány előkészítésében közreműködő külső szakértőink egyike nyomatékosan állást foglalt az *MNB Időszaki Kiadványok Repertóriumának* automatizált adatbázissá való fejlesztése mellett. Bár a feladat sürgősségét el kell ismernünk (ugyancsak a NÁTMIR-ek fejlődése indokolná egy ilyen egységes adatbázis létrehozását), mai adottságaink és lehetőségeink mellett a feladatot egy következő ciklusra kell elhalasztanunk.

*I. sz. program: az MNB Könyvek Bibliográfiája
származékszolgáltatásainak kifejlesztése. CIP*

Az *MNB Könyvek Bibliográfiája* (KB) alrendszer gépesített üzemszerű működésének megvalósítása (1978. május) óta eltelt időben elért újabb eredményeink:

— az MNB—KB leírások felhasználása az *Új Könyvek* füzetekben (1980—1981),

— ezek egyik — a közművelődési könyvtárak igényei szerint módosított — változatának felhasználása a Könyvért által nyújtott országos cédulaellátásban (1982),

— a könyvkereskedelmi forgalomba kerülő könyvek ún. imprimatúra előpéldányai előzetes feldolgozásának megvalósítása (1981),

A további — ugyancsak az MNB—KB adatbázisra felépíthető szolgáltatások a következők:

— bővített adattartalmú cédulaszolgáltatás (szakkönyvtárak számára),

— mágnesszalag-szolgáltatás (bel- és külföldre),

— az MNB—KB adatbázis közvetlen lekérdezhetőségének megvalósítása,

— a CIP bevezetése.

Megítélésünk szerint a felsorolt fejlesztési lehetőségek mindegyike reális igényeket fedezne, hasznosíthatóságuk köre azonban erősen elűtő. Legkisebb „piacra” a mágnesszalag-szolgáltatás belföldi forgalmazásánál számíthatunk, mindössze néhány teljes kötelempéldányt fogadó nagykönyvtár — KLT, KSH, MTA, JÁTE — és egy-két fejlett közművelődési hálózat (pl.: Szombathely) kerülhetne számításba. A szalaghasznosítás lehetőségeit a könyvtárak által hozzáférhető számítógépek és perifériák típusainak tarkasága is korlátozza (a különböző számítógépek számára egyedi felhasználói programok készítenők, a kiíróegységek eltérő jelkészletei miatt a

konverziót alighanem minden fogadó könyvtár számára külön kellene elvégezni stb.. A valós igénylők köre és a gazdaságosság kérdése csak a cserére alkalmas szalag elkészítése után mérhető fel.

Bizonyosan nagyobb igény mutatkoznék a teljes adattartalmú, cédula-hordozójú leírások automatikus előállítására. A rendszer létrehozása jelentősebb költségigénnyel nem jár, kidolgozását azonban nehezíti az olyan nyitott kérdések eldöntetlensége, amelyek az OSZK saját katalógusainak jövőjével is összefüggnek (adattartalom és elrendezés, melléklapok kérdése). Az automatizált előállítás az előbbi problémák tisztázása után már „csak” technikai (programozási, sokszorosítási), szervezési (terjesztési) és gazdaságossági kérdés. A dilemma nemcsak látszólagos: a technikai és szervezési kérdések viszonylag könnyűszerrel megoldhatók (fényszedés, a Könyvért útján való terjesztés), azonban egy, igényes és korszerű cédula-szolgáltatás (az egyébként is költséges fényszedéssel) jelentősen megdrágítaná a cédulaárakat. A terjesztő — amelynél a jelenlegi színvonalú cédula-szolgáltatás is veszteséges profilt jelent — a többletköltségeket kénytelen lenne az előfizetőkre áthárítani. A probléma tehát úgy jelentkezik, hogy jóllehet elsődleges érdek a könyvtári feldolgozó munka legalább egy részének „kiváltása”, mégis féltő, hogy a könyvtárak sokkal inkább ragaszkodnának saját feldolgozásukhoz, semhogy a drága cédulaszolgáltatás költségeivel csökkentsek egyébként is apadó beszerzési kereteiket. Egyetlen kivezető út kínálkozik: a teljes adattartalmú, fényszedésszerű cédulaellátást valamilyen módon dotálni kellene (központi forrásokból, az OSZK költségvetéséből, a Könyvért nyereségéből stb.).

A legcélszerűbb (és legkorszerűbb) megoldást a *közvetlenül lekérdezhető MNB—KB adatbázis* kifejlesztése jelentené, amelynek szoftver feltétele a meglévő, eredetileg kiadványszerkesztő funkciójú adatbázis átszervezése (többéves költséges munka), hardver feltétele pedig saját számítógép (és kezelőszemélyzet) megléte. Folyamatos vagy akár szakaszosan megvalósított lekérdezés nyereségorientált külső szervezet birtokában üzemeltetett számítógéppel olyan költségeket jelent, amelyek fedezésére jelenleg sincs, de a jövőben is aligha lesz lehetőségünk.

A CIP-rendszer bevezetésének az OSZK-t érintő előkészületei lényegében befejezettek mondhatók, mivel

— kidolgozásra és elfogadásra került a vonatkozó magyar szabvány (amely a CIP bevezetésének kezdőidőpontját egyébként 1983. január 1-ben jelöli meg),

— az MNB Szerkesztőség és az Új Könyvek Szerkesztőség együttműködésével folyamatosan megvalósul az imprimatúrapéldányok előzetes leírása (ennek kiegészítésével készül a végleges leírás). Az eredményt elsődlegesen hasznosító könyvelőrendelési rendszer megvalósítása (amihez képest a leírásoknak a könyvekbe való benyomtatása fontos ugyan, de mégiscsak másodlagos jelentőségű ügy) attól függ, hogy mikorra sikerül a Könyvért készletgazdálkodási és ügyviteli rendszerét — mint a még hiányzó alapvető feltételt — automatizálni (s miként lehet a kiadókat az imprimatúra-példányok hiánytalan szolgáltatására rászorítani).

Az elmondottak nyomán a következőkben foglalhatjuk össze az MNB—KB származékszolgáltatásainak kifejlesztésével kapcsolatos stratégiánkat:

Alapelv: részint kényszerűségi, részint célszerűségi okokból az előzőekben felsorolt valamennyi szolgáltatásváltozat kifejlesztését célul tűzzük ki (mert összefüggnek egymással, feltételezik egymást illetőleg — a mágnesszalag esetében — más „piacon” (külföldön) is terjeszteni tervezzük). Munkánkban az egyszerűbbtől a bonyolultabb felé igyekszünk haladni, az előkészítési szakaszok azonban többnyire átfedik egymást. Ennek megfelelően:

Legelőször — viszonylag legegyszerűbb feladatként — az MNB—KB mágnesszalagos változatát kívánjuk létrehozni és a hazai hasznosításához a kooperációt megteremteni (1983).

Ezt követőleg, részben azonban vele párhuzamosan tisztázni kívánjuk a teljes adattartalmú „hagyományos” cédula tartalmi-formai problémáit (1983) és közreműködünk az előállításával kapcsolatos technikai és terjesztésével összefüggő szervezési munkákban (1984). Az MNB—KB adatbázisának átszervezettségével (1983—1985) megtesszük az előkészületeket a közvetlenül lekérdezhető adatbázisként való használatára.

Végül: amikor a Könyvértnél folyó automatizálási munkálatok előrehaladása lehetővé teszi (becslésünk szerint 1984 vége, 1985 eleje) a teljes könyv (imprimatúra) anyag előzetes feldolgozására való áttéréssel közreműködünk az előrendelés megvalósításában és kezdeményezzük a könyvekben való megjelenítését.

Megjegyzés: Az „egyszerűbbtől a bonyolultabb felé” haladás és valamennyi lehetséges szolgáltatásváltozat figyelembevétele mellett szól az is, hogy az „egyszerűbb” (például: cédula) szolgáltatások gyorsabban vezethetők be és addig működtethetők, amíg a bonyolultabb és korszerűbb változat (on-line adatbázis) működésképpessé nem válik.

Retrospektív munkálatok, az MNB retrospektív rendszerének hiánypótlásai

A retrospektív nemzeti bibliográfiai vállalkozások újjáélesztése az ötvenes évek derekán kezdődött meg, két főirányban:

— Szabó Károly *Régi magyar könyvtár*-ának kiegészítéseként és korszerűsítéseként a magyar könyvnyomtatás kezdeteinek bibliográfiai újrafeldolgozása;

— ezzel párhuzamosan: a 20. század hiányzó ciklusbibliográfiáinak szerkesztése, kiadása.

Az elsőként említett vállalkozás eredményeképpen eddig megjelent (és akadémiai nívódíjat kapott) a *Régi magyarországi nyomtatványok* I. kötete, amely az 1473—1600 között magyar nyelven, ill. Magyarországon kiadott dokumentumokról, példányaikról tájékoztat. A 2. kötet kézírata nyomdában van.

A második feladat keretében 1964—1970 között öt kötetben jelent meg a *Magyar Könyvészet. 1945—1960* c. ciklusbibliográfia, majd ennek folytatásaként — több mint tízéves gyűjtő- és feldolgozó munka eredményeként megkezdődött a Horthy-korszak ciklusbibliográfiájának kiadása: 1980-ban jelent meg a *Magyar irodalom*, 1981-ben a *Nyelvészet—irodalom* c. kötet.

Munkaterveink szerint évente további egy-egy kiadása esedékes, ilyen módon a nyolcvanas évek végéig a *Magyar könyvészet 1921—1944* ciklus-bibliográfia teljes egészében kiadásra kerül.

A vége felé közeledik a *Magyar könyvészet 1961—1975* — vagyis a még hiányzó, az első „éves” könyvészetek megindulásától az első gépi kumulációig terjedő időszakot lefedő — ciklusbibliográfia nyomdába adásának előkészítése (a többkötetes mű első kötetének szedése 1983-ban kezdődik meg). A sorozat megjelenítésével hiánytalaná válik az 1711 utáni Magyar Könyvészet-ek sora.

Az időszaki kiadványok tekintetében kedvezőtlenebb a helyzet. A magyar sajtó kezdeteit Kereszty és Szalády bibliográfiáit kiegészítve — teljességre törekvően újrafeldolgozó retrospektív bibliográfia első kötetének (1705—1849) kiadása hosszú évek óta várat magára. A felszabadulást követő első évtized időszaki kiadványainak bibliográfiája (a *Magyar sajtó bibliográfiája 1945—1954*) már 1956-ban megjelent, folytatására egyelőre nem kerülhetett sor. Biztató jelenség azonban, hogy közel negyedszázados szünet után újraindult az időszaki kiadványokkal kapcsolatos retrospektív bibliográfiai tevékenység: 1981-ben megkezdődött a Horthy-korszakban megjelent időszaki kiadványok bibliográfiai feldolgozása.

A *Magyar könyvészet 1945—1960* szerkesztésekor indult meg a korszakban megjelent *térképek és zeneművek önálló retrospektív bibliográfiai számbavétele*, a munka eredményeképpen elkészült bibliográfia 1969-ben jelentek meg. Az ezt követő időszak (1961—1975) és az 1945 előtti időszakban megjelent anyagok feltárásának dolga egyelőre megoldhatatlan.

A retrospektív bibliográfiai vállalkozások mérlegét megvonva azt állapíthatjuk meg, hogy bár

— kedvezően alakul és a kilencvenes évekig terveink szerint lezárul a könyv-ciklusbibliográfiák hiánypótlása,

— a legutóbbi időszakban újra megélénkült az időszaki kiadványokkal kapcsolatos retrospektív bibliográfiai tevékenység,

a) a hiányok még mindig jelentősek,

b) a különböző dokumentumfajtákra orientált vállalkozások kezdeményezése jórészt aszinkron módon történt (az első javulást e tekintetben a Horthy-korszak retrospektív periodika-bibliográfiája jelenti, amely még szinkronban lehet a könyvbibliográfia megjelenítésével).

A hiányosságok fő oka, hogy megfelelő kapacitás hiányában (a szerkesztőségek együttes létszáma nem éri el a tíz főt) a vállalkozások részben munkaidőn kívüli foglalkoztatás keretében bonyolódhatnak le, aminek anyagi fedezete külső (akadémiai illetőleg minisztériumi) forrásokból tevődik össze. Ezek mindaddig esetlegesek, tervezhetetlenek voltak. Ugyancsak minisztériumi (Kulturális Alap) támogatás terhére készülnek kiadásra a nagyobb terjedelmű kötetek (Horthy-korszak könyvbibliográfiájának egyes kötetei, egy kötet nyomdai költsége mintegy egymillió forint). A gyorsítás és a nagyobb tervszerűség előfeltétele a rendszeres — és eddiginél nagyobb méretű — támogatás lenne.

A patriotika-irodalom retrospektív feldolgozását célzó vállalkozások közül az OSZK gondozásában a hetvenes években két bibliográfia jelent

meg: a *Külföldi magyar nyelvű hírlapok és folyóiratok címjegyzéke és adattára 1945–1970* (két kötetben), valamint a *Magyarországi irodalom idegen nyelven 1945–1968*. Az utóbbi folytatása előkészületben van és megkezdődött a külföldön megjelent magyar nyelvű könyvek bibliográfiáinak szerkesztése is: elsőként a csehszlovákiai magyar nyelvű könyvek bibliográfiája jelent meg: — mikrofilmlapokon) a Matica Slovenská lektori közreműködésével).

ORSZÁGOS DOKUMENTUMREGISZTRÁCIÓ

Általános problémák

A különböző funkciójú, nem egyszer egymással legfeljebb csak közvetetten összefüggő regisztrációs rendszerek közös sajátossága, hogy hazai szerepkörükön kívül — eltérő szorossággal — meglevő vagy alakulófélben levő nemzetközi (világméretű vagy regionális) rendszerekhez, vállalkozásokhoz kapcsolódnak. Két különálló nemzetközi rendszer részeként működik a könyvek azonosító számozását (ISBN, központja: Nyugat-Berlin) és az időszaki kiadványok azonosító számozását (ISSN, központja: Párizs) végző irodánk. Közreműködünk továbbá a világméretű (ISDS, Párizs) és a szocialista — regionális — (MARSZI, Moszkva) folyóiratregisztrációs rendszerek építésében, valamint — legújabban — a szocialista nemzeti könyvtárak közelmúltban elhatározott nemzetközi, automatizált folyóiratkatalogusának létrehozásában. Kényszerűségből (devizagazdálkodási okok miatt) „levelezői” státusban veszünk részt a nemzeti bibliográfiai csereszalagok cseréjét szorgalmazó IFLA-programokban (UBC, MARC), erőteljesen kiveszünk részünket azonban a nemzetközi szabványok hazai adaptálásából, az NTMIR-szabványok és normatív dokumentumok kidolgozásából (MEKOF). A különféle nemzetközi kötelezettségek jelentős munkaigényt jelentenek: épp a legjobb szakértőink idejének tetemes részét kötik le. Ennek ellenére részvételünk bennük — különböző megfontolások miatt — elengedhetetlen. Problémát okoz az is, hogy egyes esetekben

— a rendszerek átfedik egymást (az ISDS—MARSZI antagonizmus miatt hazai időszakos kiadványainkat duplán kell — eltérő adattartalommal és elrendezésben — bejelentenünk),

— primér hazai érdekeink és ennek megfelelő saját fejlesztési terveink csak kétoldali kompromisszumok árán hozhatók összhangba egy-egy nemzetközi vállalkozás célkitűzéseivel (szoc. nemzeti könyvtárak központi folyóiratkatalogusa).

Követendő stratégiai alapelveként az ajánljuk leszögezni — ami egyébként összhangban van a szakmai (szakirodalmi) információs rendszer nemzetközi együttműködési koncepciójával —, hogy a nemzetközi együttműködési rendszerekben való együttműködésünk intenzitását elsősorban hazai fejlesztési programjaink szemszögéből ítéljük meg, vagyis erőteljesen veszünk részt minden olyan működő rendszerben, amely fejlesztési terveink szempontjából kézzelfogható hasznot nyújt. Kitüntetett módon kell ter-

mészetesen kezelünk a szocialista együttműködési vállalkozásokban való részvételünket: ezekből működési feltételeink függvényében ki kell vennünk részünket, igyekeznünk kell azonban elfogadtatni az adottságainknak, terveinknek megfelelő álláspontjainkat. Fejlesztési elképzeléseink tükrében ez azt jelenti, hogy változatlan mértékben — intenzíven — kell közreműködnünk az ISDS munkájában, mérsékeljük — de nem adjuk fel — a MARSZI-ban való részvételünket (a rendszer közel tíz éves működése után sem jutott szolgáltatóképes állapotba), közreműködünk természetesen a szocialista nemzeti könyvtárak regionális folyóirat-katalógusa létrehozásában, mégpedig mindkét oldal számára előnyös formában: adatlapok kitöltése helyett (amihez nincs munkaerő-fedezetünk) saját rendszerünk automatizálása után mágnesszalagokat szolgáltatunk (ezt az álláspontunkat egyébként az 1982 novemberének első napjain Budapesten tartott nemzetközi szakértői konferencia elfogadta).

A két (könyv és időszaki kiadvány) katalógus vonatkozásában jelentkező, általános jellegű hazai problémák a következőkben foglalhatók össze:

— bizonytalankodás tapasztalható a könyv és az időszaki kiadvány megkülönböztetése dolgában: a jelentő könyvtárak jelentős részének gyakorlatában még nem érvényesül kellőképpen nemzetközi és immár hazai szabványok fogalmi meghatározásainak megfelelő elhatárolás és könyvként jelentenek ma már időszaki kiadványnak minősülő dokumentumokat;

— állandó gondot jelent, hogy e bejelentések eltérő módszerűek, gyakran minőségileg rendkívül gyenge színvonalúak, pontatlanok (időszaki kiadványok esetében a gond a címmegválasztás bizonytalanságával is tetéződik);

— a selejtezések bejelentését nem írja elő utasítás, így az jelenleg önkéntes.

Megjegyzés: itt kell megemlítenünk, hogy a hatályos miniszteri utasítás egyébként is csak az időszaki kiadványok kötelező bejelentését írja elő, a könyvekéét nem.

E problémákon részben a kiadásra váró új jogszabály segítene, amely elképzeléseink szerint kötelezően előírná mindkét dokumentumtípus beszerzésének és állományból való kiiktatásának bejelentését, az eddigieknél rugalmasabban szabályozná a bejelentő könyvtárak körét, a részletproblémákat következetesebben, finomabban szabályozná. (A jogszabálytervezet elkészült, megvitatásra, ill. kiadásra vár.) Csodát azonban ettől sem várhatunk, ezért kísérletet kell tennünk — oktatással, instruálással — a könyvtárosok alacsony bibliográfiai-leírási kultúrájának fejlesztésére.

Eredmények, gondok és tervek

A hetvenes évek második felében létrehozott *ISBN—ISSN Iroda* teljesíti feladatát: a hivatásos könyvkiadókat gyakorlatilag teljes mértékben, a sűrűbben közreadó nem hivatásos kiadók zömét sikerült rászorítani az ISBN számok használatára. A néhány évvel később bevezetett ISSN

számozás többé-kevésbé ugyancsak általános, itt nehézségeket a közreadók mezőnyének rendkívüli szórtsága és az időszaki kiadványok sajátos vonásai: címváltozás, megszűnés, új indulás okozzák. Az esetleg hiányzó számokat mindkét számozási rendszerben az Iroda pótolja, a nemzetközi bejelentési küszöböt el nem érő könyvek, időszaki kiadványok esetében az ISBN, ill. ISSN számalkotás elveit megtartva házi, kiegészítő számok osztását vezetjük be (kvázi-ISBN, kvázi-ISSN számok). Az MNB-rendszer gyűjtőkör bővítése kapcsán fejlesztési feladatként jelentkezik a különböző nem hagyományos dokumentumok azonosító számozásának bevezetése (a szabványosítási munkálatok előrehaladásának függvényében).

A *Könyvek Központi Katalógusa* (állománya — jelenleg mintegy három és fél millió tétel — évente kb. 150 könyvtár évi 80 ezer könyvre vonatkozó, mintegy 200 ezer bejelentésével gyarapodik) munkájának átszervezésével és részletes szabályozásával, az 1975-ben megszüntetett Országos gyarapodási jegyzék helyett évente kétszer kiadott *Külföldi Társadalomtudományi Kézikönyvekkel* (ETO szerint csoportosítva, betűrendes mutatóval, ötéves kumulációval) illetőleg a különböző szakterületi gyarapodási jegyzékek szerkesztésének és kiadásának támogatásával igyekszik informálni. A Külföldi Könyvek Katalógusa (KKK) működésének jelentősebb továbbfejlesztése manuálisan már nem képzelhető el.

A *Külföldi Folyóiratok Központi Katalógusa* (állománya jelenleg kb. 270 ezer bejelentés, mintegy 70 ezer címre vonatkozólag. A katalógusba 750—800 könyvtár jelenti kurrens, ill. retrospektív gyarapodásának adatait. 1963 óta a két évente megjelenő *Külföldi időszaki kiadványok a magyar könyvtárakban* c. kiadvány évi mintegy 80 ezer bejelentés alapján kb. 17—18 ezer folyóirat lelőhelyéről tájékoztat (betűrendbe rendezetten több mutatóval). A közel 10 év óta előkészített *Külföldi időszaki kiadványok a magyar könyvtárakban a 17. századtól 1970-ig* c. retrospektív lelőhelyjegyzék 250 könyvtár, ill. fenntartói hálózat külföldi periodikumainak állomány- és lelőhelyadatait tartalmazza majd. A szerkesztési munkálatok átszervezésével sikerült az *első (L—N) kötet* idei nyomdábaadását elérni, a megjelenés 1983 januárjában várható. (A kiadás költségeit OMFB és MTA támogatásból fedezzük).

Mindkét katalógus automatizálása időszerű, ennek ellenére a szakértői vélemények (és objektív igények: a devizagazdálkodási követelmények) a Külföldi Folyóiratok Központi Katalógusa (KFKK) gépesítésének elsőbbségét hangsúlyozzák. A két katalógus egyidejű automatizálása ellen szólnak — a gazdasági-pénzügyi megfontolásokon kívül — saját szellemi fejlesztési kapacitásunk korlátai is. Eddigi előkészületeink szerint a lehetséges változatok (az automatizálás szellemi előkészítése munkatársaink tanulmányútjaival, a szakirodalom tanulmányozásával már megkezdődött) a következők:

a) *Változat*: az eredetileg elképzelt, a hazai MNB szalagért cserélt külföldi NB mágnesszalagok adattárára és a hazai lelőhelyekre építendő automatizált KKK kezd illuzórikussá válni: a nemzetközileg ajánlott szalagsere partnereink számára nem feltétlenül vonzó, számolnunk kellene

egyed szalagok rendszeres megvásárlásával, előfizetésével. Az ezek pótlásaként beszerezhető LC (Library of Congress) szalagok vizsgálataink szerint a bennük felhalmozott és számunkra irreleváns nagy adatmennyiség miatt (összehasonlításképpen: az LC szalagok évente 200 ezer leírást tartalmaznak, Magyarországra évente átlagosan 40–50 ezer külföldi könyv érkezik, többéves késéssel. Ezeket kellene a sokszázezer adat halmazából visszakeresni...). Hihetetlenül költséges lenne, nem szólva arról, hogy a meglelt leírásokat a magyar leírási gyakorlatnak megfelelően adaptálni kellene. Mindezen felül — a külföldi fejlődés trendjeit (on-line lekérdezhető adatbázisok) figyelembe véve — a legjobb esetben is olyan rendszerhez jutnánk, amely már működésének megkezdése pillanatában (ami csak többéves munkával lenne elérhető) elavultnak számítana.

b) *Változat*: külföldi nemzeti bibliográfiai adatbáziskezelő és -forgalmazó rendszerek lekérdezése (e vonatkozásban elsősorban az LC és a BL adatállományát egyesítő BLAISE kerülhetne számításba). Ez a megoldás látszólag a legegyszerűbb, technikailag különösebb nehézséget ma már nem jelent, költségesebb beruházást sem igényel. Hátulütője azonban, hogy adaptálási problémák ebben az esetben is jelentkeznek, bár ennél sokkal nagyobb gondot jelentenek a költségek: olcsóbb adatbázisok esetében is legalább 1–2 dollár egyetlen tétel lekérdezése, nem számítva az előfizetési, vonalbérleti, adatkiírási stb. költségeket. Az átlagosan beérkező könyvmennyiségre számítva a rendszer fenntartása legkevesebb 100 ezer dollárba kerülne, ami a jelenleginél lényegesen jobb devizagazdálkodási viszonyok között is elérhetetlen összeg.

c) *Változat*: az OCLC mintájára a nagy jelentőségű könyvtárak (és saját on-line hálózatukba bekapcsolt kisebb szakkönyvtárak) valamint az OSZK saját feldolgozó munkájára támaszkodó saját, közvetlen hozzáférhetőségű adatbank létrehozása, amely — szükség és lehetőség esetén — részlegesen ugyancsak meríthetne külföldi adatbázisból. Ezt a több könyvtár feldolgozó munkájára épülő KKK adatbázist tartjuk jelenleg a leginkább megvalósíthatónak. Mindez azonban további vizsgálódást, előkészítő munkát és megfelelő számítástechnikai háttérrel (szoft- de főleg: hardver) igényel.

A fenti megfontolások készítették bennünket arra, hogy a tárgyalat időszakára a KFKK gépesítését tűzzük ki célul, a KKK esetében a további vizsgálódások, szellemi előkészületek és a tervezés elvégzését tartjuk feladatunknak.

II. sz. program: Nemzeti Periodika Adatbázis létrehozása

A cél: olyan szakaszosan kiépítendő — előbb kiadványszerkesztési célokat szolgáló, később távhozzáférhető adatbankként szolgáló — rendszer létrehozása, amely friss tájékoztatást képes nyújtani

- az országban fellelhető külföldi időszaki kiadványok címeiről, bibliográfiai adatairól,
- egy-egy intézmény,
- hálózat,
- települési egység,

- területi, ill. szakterületi együttműködési kör,
- szakterület, diszciplína külföldi kurrens folyóiratairól,
- a kurrens magyar folyóiratok bibliográfiai adatairól.

Ezen kívül a következő évre rendelni kívánt periodikumok címeinek regisztrálásával a

- gyarapítás összehangolásának és
- a devizatakarékossági szempontok érvényesítésének eszközéül szolgálhat.

A lelőhelyjegyzék széles körű mutató- és utalórendszerrel, kumulációkkal rendelkeznek.

A rendszer forrásai:

- a nemzetközi regisztrációs rendszerek (az első szakaszban: ISDS, a másodikban: MARSZI) által előállított és a magyar részvétel fejében szolgáltatott mágnesszalagok rekordjai,

- a nemzetközi regisztrációs rendszereknek — a részvétel keretében — szállított magyar mágnesszalag rekordjai,

- saját előállítású (a könyvtárak bejelentései alapján előállított vagy általuk már géppel olvasható formában rendelkezésre bocsátott) rekordok azokról a kiadványokról, amelyek a nemzetközi regisztrációkban nem szerepelnek (vagy nemzetközi szempontból küszöb alattinak minősülnek),

- állományadatok és lelőhelyek (a bejelentések, ill. a saját nyilván tartások alapján).

A rendszer létrehozásának előkészítése két évvel ezelőtt kezdődött meg (előtanulmányok készültek, sor került az ISDS-szalag kísérleti leolvasására, a magyar csereszalag kísérleti példányának előállítására és párizsi ellenőrzetésére stb.). Megtörtént a feladatmeghatározás és annak rendszer-szervezési visszaigazolása, kidolgozás alatt van a rendszerterv (1982. végéig készül el). A további munkaszakaszok:

1983: a programok elkészítése és a rendszer feltöltése,

1984—1985: az első lelőhely (és egyéb) jegyzékek kiadása,

1985— közvetlen hozzáférhetőségű adatbázis létrehozása.

ORSZÁGOS DOKUMENTUMFORGALMI TEVÉKENYSÉG

Általános problémák

Az e fejezetbe sorolt, rendkívül szerteágazó tevékenység problémáinak általánosítása nem könnyű, a következő tennivalók azonban mégis érvényesek a dokumentumforgalmi feladatok többségére, esetenként mindegyikére.

a) a szolgáltatások „egymásraépítésének”, egymás közötti kapcsolatainak fejlesztése, erősítése, a visszacsatolások megteremtése olyan követelmény, amelynek teljesítése szinte valamennyi tevékenységfajtánál elengedhetetlen (például a tárolókönyvtár és a központi katalógusok között). Megjegyzendő, hogy ugyanez a követelmény — kisebb mértékben — az előző (2.) fejezetben felsorolt tevékenységtípusokra is érvényes;

b) nagyobb „nyitottság” tanúsítása, az együttműködési készség fokozása a könyvtári rendszer egésze irányában. A megoldás egyik példáját a Könyvtárközi kölcsönzés szolgáltatta az osztály mellett működő, a könyvtárközi kölcsönzésben leginkább érdekelt könyvtárak szakértőiből álló „konzultatív bizottság” létrehozásával, működtetésével;

c) elavult jogszabályok újjal való felváltásának kezdeményezése (nemzetközi csere), elavult részletrendelkezések felfrissítése, kiegészítése (kötelezpéldány-szolgáltatás), hiányzó rendelkezések pótlásának iniciálása (a „megőrző” könyvtárak hálózatának létrehozása — a tárolókönyvtárral összefüggésben).

d) általános követelmény: az elhelyezés (kötelezpéldány), berendezés és technikai felszereltség javítása, korszerűsítése (telex- és gyorsmásoló a tárolókönyvtárban stb.).

Eredmények, gondok, tervek

A kötelezpéldány-begyűjtéssel és elosztással összefüggésben a beszolgáltatási rendszer finomítása az egyik legsürgősebben elvégzendő teendő (előfeltétele: jogszabálymódosítás). Az ok: a legutóbbi — 1977. évi — jogszabály előkészítésében közreműködő könyvtáros szakértői csoport oly precizitással szabta meg a beszolgáltatandó dokumentumok körét, hogy annak a szakértelemmel nem rendelkező nyomdai ügyintézők nem képesek eleget tenni, inkább többet küldenek. A következmény: bár az 1977. előtti gyakorlathoz képest csökkent a feleslegesen beküldött dokumentumok aránya, mennyisége még mindig túlzott (az egyre növekedő kötelezpéldány-mennyiség miatt az 1981. évi adatot közöljük: a beküldött összesen 1150 ezer dokumentumból mintegy 150 ezer bizonyult fölöslegesnek).

A begyűjtés területén új — fontos — tennivaló a beszolgáltatási kötelezettség kiterjesztése az audiovizuális dokumentumok meghatározott fajtáira (ugyancsak jogszabálymódosítással).

Az elosztás vonatkozásában a tennivalók az elosztási rendszer további finomítására, a kötelezpéldányban részesülő könyvtárak kötelezettségeinek betartásában foglalható össze (e tekintetben nagy segítséget jelentene szakfelügyeleti vizsgálatok időszakonkénti lefolytatása, az OSZK bevonásával).

A nemzetközi csere klasszikus formája fokozatos átalakításra szorul: az OSZK szerepét e vonatkozásban mindinkább a nemzeti könyvtári állománygyarapításra kell korlátozni (kivételt képeznek azok a transzmissziós funkciók, amelyeket nemzetközi egyezmények rónak a nemzeti könyvtárra), ezzel párhuzamosan fejleszteni kell a koordináló-módszertani funkciókat (cserelehetőségek felderítése és átadása az illetékes könyvtáraknak, párhuzamos cseretevékenységek kiküszöbölése, a cserében kapható dokumentumválaszték bővítése stb.). A nemzetközi cseretevékenység ilyen irányú megváltoztatásához szükség van az egyébként is elavult (a könyvtárak cseretevékenységét saját kiadványaik felajánlására korlátozó) 101/1960. (M. K. 1.) MM sz. utasítás egyes pontjainak módosítására.

A nemzetközi cseretevékenység másik ága — a külföldi magyar intézmények, tanszékek egyesületek stb. könyvajándékokkal való támogatását — a növekedő igényekre való tekintettel a lehetőség szerint fokozni kell. Új elemet jelent e tekintetben a Külügyminisztérium Kulturális Főosztályával erősödő kapcsolatunk, ami remélni engedi a támogatandó szervezetek körének kibővítésén túl a támogatásban részt vevő különböző magyar intézmények (Magyarok Világszövetsége, Magyar Írók Szövetsége stb.) akcióinak jövőbeli koordinálását, a magyar követségek kulturális tanácsosainak a támogatási akciókba való bevonását is.

A *könyvtárközi kölcsönzés* legfontosabb feladata jelenleg a 19/1981. (XII. 8.) MM sz. rendelet végrehajtásának szorgalmazása az érdekelt könyvtárakban, e hazai könyvtárközi kölcsönzési szervezet működésének elősegítése (területi anketókkal, instruálással stb.). Egy későbbi időpontban (a rendelet csak 1981 decemberében került kiadásra) e vonatkozásban is mérlegelendőnek látszik egy országos méretű szakfelügyeleti vizsgálat elvégzése.

Az OSZK-ba eddig beérkezett könyvtárközi kölcsönzési kérések (évi 20—22 ezer db) mintegy 50%-át (évi 10—12 ezer db-ot) kell külföldre továbbítanunk, a kérések teljesítésének költségeit az MM e célra rendelkezésünkre bocsátott devizakeretének terhére fedezzük (kerekben 500 ezer forintnak megfelelő devizaösszeg). Ez a keret — hála a könyvtárközi kölcsönzési szolgálatunk által kikísérletezett kérési stratégiának (olcsóbb NSZK-beli, svájci könyvtárak igénybevétele, a BLLD egyre dráguló szolgáltatásainak csak sürgős és fontos esetekben való használata stb.) mindeddig elegendőnek bizonyult. A legutóbbi hónapokban — feltehetőleg a devizás nyugati könyv- és folyóiratimport korlátozásairól kiszivárgó hírek hatására — a befutó kérések mennyisége gyorsiramú növekedést kezd mutatni (szeptember 30-án 700-zal, október 7-én 900-zal volt több, mint az elmúlt év azonos időszakában). A továbbiakban a befutó igények újabb, ugrásszerű növekedését kell feltételeznünk, ezek fedezetére az eddig évente kapott keret aligha lesz elegendő. Kötelességünk nyomatékosan figyelmeztetni, hogy amennyiben fedezethiány miatt — korlátozni vagy leállítani kényszerülünk a külföldi könyvtárközi kölcsönzést, ezzel a mai helyzetben egyik legfontosabb dokumentumbeszerzési forrástól fosztjuk meg magunkat. A növekedő nemzetközi könyvtárközi kölcsönzési igény kielégítése nem az OSZK érdeke (ahol emiatt más munkaterületekről kell idevonunk munkatársakat a megnövekedett munkamennyiség elvégzésére), hanem a magyar tudomány és kultúráé.

A *főlőpéldány-begyűjtés és -elosztás vonatkozásában* eredményként kell elkönyvelnünk, hogy több évtizedes — hullámozó munkaerő-ráfordítással végzett — erőfeszítés eredményeképpen 1981-ben befejeződött az államosításkor köztulajdonba vett többmillió kötetnyi könyvanyag feldolgozása, elosztása. Raktáraink (közöttük a pinceraktárak is) ennek ellenére tiltve vannak az időközben átvett újabb főlőpéldányokkal), a Főlőpéldányközpont feldolgozási-elosztási kapacitása — teljes létszámmal működve — kb. 60 m³ könyv = kb. 60—80 ezer db könyv.

A törökbálinti tárolókönyvtár közelgő üzembehelyezésére számítva 1982 elején a szombathelyi Berzsenyi Dániel Megyei Könyvtárnál közös kísérletet kezdeményeztünk a megye területén működő, különböző típusú könyvtárak fölőspéldány-állományának felszámolására. A szombathelyi megyei könyvtár javaslatunkat elfogadva hozzálátott a fölőspéldányok kiválasztásához, jegyzékeltetéséhez, a jegyzékek megyén belüli köröztetéséhez. Bár az akció a tervezettnél lassabban bonyolódik (az OSZK oldalán is akadt bonyodalom: a tárolókönyvtár nem készült el), már eddig is eredményesnek mondható: a Vas megyei tanácsi és szakszervezeti könyvtárak mintegy 50 ezer kötetnyi fölőspéldány-állományát vettük át, most zajlik az iskolai könyvtárak fölőspéldányoktól való megtisztítása. A kísérlet közös értékelése után (amire 1983 első felében szeretnénk sort keríteni) országos programot tervezünk kidolgozni, amelynek keretében — évenként 2—3 megyét számítva — a kilencvenes évek elejéig könyvtáraink többsége megszabadítható lenne fölőspéldányaitól. Kívánatos lenne, ha az országos program előkészítésébe, a megyei hálózatok erre való felkészítésébe a KMK is bekapcsolódhatnék. A szállítási költségek fedezésére központi támogatásra lesz szükség.

A törökbálinti *tárolókönyvtár* épületének átadás-átvétele technikai akadályok miatt évek óta húzódik, mivel azonban az épület lényegében elkészült, 1981-ben kezdtük és 1982-ben — újabb beruházási lehetőséghez jutva — folytatjuk az eddig rendelkezésünkre álló fél épület állványoztatását (az épület második felét az Operaház birtokolja, az operaházi rekonstrukció befejeződéséig). Az épületet számításaink szerint — a hibák kijavítása és az állványozás befejeződése után — 1983 közepe táján vehetjük birtokba.

Az eddig elvégzett előkészítő munkálatok:

- a tárolókönyvtár gyűjtőkörének kialakítása (a hetvenes évek végén az érdekelt könyvtárakkal való egyeztetés nyomán: társadalom- és természettudományi gyűjtőkör, kisebb hiátusokkal);
- folyik a tárolókönyvtár állományának (eddig 200 ezer kötet) gyűjtése, katalogizálása (a beérkező fölőspéldányanyagból kiválasztva),
- elkészült a költözködés és betelepítés terve,
- kidolgozásra került a könyvtár működésének ideiglenes rendje.

Mindez azt jelenti, hogy az épület birtokbavételét követően a tárolókönyvtár nyomban meg tudja kezdeni működését. Ezt két irányban tervezzük fejleszteni

a) *belsőleg* — vagyis az állományépítés folytatásával, esetleges kibővítésével (folyóirat-előfizetések, devizás beszerzések), valamint a technikai szolgáltatások kibővítésével (telex, gyorsmásoló);

b) *külsőleg*: olyan kooperációt tervezünk kialakítani, a törökbálinti raktárvárosban működő többi könyvtári raktárral (OMIKK, MTA, KSH), amely szakterületek szerint bontott munkamegosztást alakít ki a dokumentumok megőrzése és könyvtárközi kölcsönzés keretében történő rendelkezésre bocsátása terén. Ez a megoldás jelentős lépés volna az „igazi” tárolókönyvtári funkció megvalósításához. (Az OSZK raktár tárolókapacitása

— az Operaház által jelenleg elfoglalt részt is számításba véve — mintegy 800 ezer kötet, a partner-könyvtárak közül kettőé ennek kétszerese, a harmadik ezzel azonos).

A *Könyvtárak Központi Nyilvántartása* az 1976. évi könyvtári tvr. egyik rendelkezésének végrehajtásaként vette kezdetét, 1978-ban. Célja: felvilágosítást adni a könyvtárak (különböző típusok, egyéb megkülönböztető jegyek) szerinti számáról, megoszlásáról, legfontosabb adataikról, állományuk összetételéről, szolgáltatásaikról. A lebonyolított és (idén) befejeződött adatgyűjtés eredményeként a nyilvántartás kiépített- és szolgáltatóképes (több ízben szolgáltatott már összeállításokat minisztériumi, KMK és egyéb igényekre). Az adatgyűjtés leglátványosabb eredménye annak megállapítása, hogy az alapul vett — nem túl szigorú kritériumok alapján — országunkban mintegy 2800 intézmény tekinthető könyvtárnak, szemben az eddig szívesen emlegetett 16—18 ezerrel.

A Nyilvántartás első, publikus terméke: a könyvtárak címét, legfontosabb adatait tartalmazó jegyzék nyomdában van. A Nyilvántartás adatainak felfrissítése után a *Könyvtári Minerva* új kiadását tervezzük.

Megjegyzés: a Nyilvántartás adatait fénylyukkártyákra rögzítettük, a későbbiekben kézenfekvő teendőnek látszik az adatoknak saját minikomputerünk memóriájába való betáplálása.

TECHNIKAI JELLEGŰ ORSZÁGOS SZOLGÁLTATÁSOK

Általános problémák

Minden fajta technikai szolgáltatásunk alapvető gondja a meglévő készülékek, gépi berendezések elavultsága, elhasználódása, hiánya. Meglevő gépparkjával az OSZK csak ideig-óráig képes üzemét komolyabb akadozások nélkül fenntartani, a pótalkatrészek beszerzése, házi vagy külső előállítás (mert sok esetben nem gyártják már őket) bonyolult folyamat. A nehézségeket fokozza az országszerte — a legkülönbözőbb importanyagok vonatkozásában tapasztalható — hiány. Mikrokép-technikai laboratóriumunk vonatkozásában új gépek szükségesek a Pentakta-lánc kiegészítésére, az elhasználódott előhívó berendezések pótlására, restaurálási tekintetben pedig az új (vári) restauráló laboratórium berendezéseihez. Az ezeken felül jelentkező igényekre csak utalni kívánunk: szükség van gyorsmásolókra (egy kivételével gyorsmásoló automatáink előregedtek, sűrűn meghibásodnak), a sokszorosító üzem rekonstrukciójának szükségességét már említettük, de szükség lenne a könyvkötészet lényeges bővítésére, elektronikus író-automatákra stb.

Igényeink e teljes listájának kielégítése a mai körülmények között aligha várható, de a legfontosabbak között kell említenünk a mikroképtechnikával és a restaurálással összefüggőket, mert ezek nélkül sem külső — központi — szolgáltatásaink folyamatosságát, sem a saját céljainkra végzett állományvédelmi munkálat továbbfolytatását nem leszünk képesek biztosítani.

Üzemeink egyrészének (ide tartozik a restaurálás is) továbbfejlődését mindeddig akadályozta a helyhiány is. A restaurálás vonatkozásában ez a probléma a vári új épületünkben létesített, átadásra váró új laboratóriumi helyiségeknek köszönhetően még a könyvtár teljes átköltözése előtt enyhül.

Csak közvetve tartozik a központi szolgáltatások tárgyköréhez, fontossága miatt mégis szólnunk kell arról, hogy az OSZK sajtó állományvédelmi céljaira fotózandó, restaurálandó anyagok kiválasztása terén az eddiginél lényegesen átgondoltabb, tervszerűbb módszerekre, az állományvédelmi szempontból hangsúlyosabban védendő állományrészek, dokumentumtípusok, időhatárok stb. kijelölésére van szükség.

Az új restauráló laboratórium üzembehelyezése újabb kötelezettséget is ró az OSZK-ra: restauráló részlegeinknek tovább kell fejleszteniük országos funkcióikat: az eddigi passzív (megkeresésre történő) szakértő-tanácsadói feladatkörük megőrzése mellett vállalkozniuk kell állományvédelmi előírások, irányelvek, országos programok kidolgozására is. Megkönnyíti ezt az a körülmény hogy mind mikroképtechnikai mind restaurálási területen országos jelentőségű fejlesztő tevékenység folyik az OSZK laboratóriumaiban.

Mikrokép-technika

Az OSZK-ban — főként a Rosenberg-házaspár utcai üzemeknek a hetvenes években történt rekonstruálása óta — európai léptékben is jelentős méretű mikrofilmezési tevékenység folyik. A jobb áttekintés érdekében néhány adat:

— az állományvédelmi mikrofilmezés keretében évente mintegy 1–1,5 millió archivális célú alapnegatív készül, (jelentős részükről olvasófilm is.) A Mikrofilmtár alapnegatív-állománya jelenleg: 25 millió felvétel,

— a külföldi lelőhelyű hungarikák mikrofilmen való megszerzése most már évek óta helyszíni mikrofilmezés formájában történik. Évente mikrofilmeket készítünk Szlovákiában (Martin, Kassa). Jugoszláviában (Újvidék),

— nemzetközi mikrofilmcsere keretében évente mintegy 200 ezer felvétel készül,

— használói megrendelésre évente 90 ezer negatív és 350 ezer pozitív mikrofilmfelvételt, 25 ezer fotoreprodukciót és 140 ezer xeroxmásolatot készítünk,

— külön megbízásra — szerződéses munka keretében — elsősorban a helytörténeti gyűjtemények kiegészítésére évente 6–700 ezer kockányi mikrofilmet szállítunk.

A kifelé — tehát központi szolgáltatásként, megrendelésre — előállítandó filmmennyiség a jelenlegi szabályozórendszer keretében (szerződéses, azaz „KK” munkának minősül) jelentős mértékben aligha növelhető, a nagyobb mennyiség eléréséhez az érintett dolgozókat erősebben érdekeltté kellene tenni munkájuk eredményében. Pedig az OSZK gyűjteményei számos olyan dokumentumot tartalmaznak, amelyek mikrofilmjei nemcsak bel-, hanem külföldön is értékesíthetők lennének. Ehhez azonban új szervezeti-gazdálkodási formákra, lehetőségekre volna szükség.

A mikroképtechnika kínálta új lehetőség a mikrolapelállítás, amelynek nemcsak állományvédelmi (folyóiratok mikromásolása), hanem kiadvány-pótló jelentősége is van. Az OSZK most már több mikrolapkiadványt állított elő kísérletképpen, tapasztalataink szerint az újabb kiadványok technikai szempontból jó minőségűek, kialakításuk is korszerű. Más kérdés, hogy — különösen a bibliográfiákban, katalógusokban, korszerű leolvasó berendezések hiányában meglehetősen nehézkes a keresés és könyvtáraink leolvasó ellátottsága egyébként is gyenge (egy felmérés tanúsága szerint összesen 80 leolvasó áll rendelkezésre). Minthogy azonban takarékosági okokból (és sokszorosítási kapacitás hiányában) a jövőben az OSZK mindinkább rákényszerül a mikrolapkiadványok rendszeres megjelentetésére, megfontolandónak tartjuk a nagyobb könyvtárak számára központi források (Kulturális Alap, Közművelődési Alap) terhére leolvasókészülékek beszerzését. Ez, valamint a mikrolapkiadványok értékesítési árának, copyright stb. problémáinak a rendezése véleményünk szerint sürgető feladat (az utóbbiakkal foglalkozunk).

Restaurálás. Országos állományvédelmi tevékenység

A mikroképtechnikához hasonlóan a restaurálás is kettős célú: részint a könyvtár saját állományvédelmét, részint külső — hasonló — igények kielégítését szolgálja. Az utóbbi mindeddig szinte kizárólag az egyházi könyvtárak legértékesebb darabjainak mentését, megőrzésének biztosítását jelentette, de az OSZK restauráló szakemberei számos esetben nyújtottak szaktanácsot, segítséget (helyszíni mérésekkel, vizsgálatokkal) egyéb könyvtárak számára is. A külső kérésre végzett munkák díjtalanok.

Az egyházi könyvtárak számára végzett munkálatok eredményeként jelentkezik az egyházi tulajdonban levő kódexek restaurálásának befejezése.

Az egyházi és egyéb könyvtárakban restaurálandó anyag mennyisége igen nagy, a rendelkezésre álló kapacitással (6 fő) ennek a munkának az elvégzése beláthatatlan ideig tarthat. Hozzá kell ehhez tenni — és ez az OSZK restaurálási tevékenységének eddig legfőbb eredménye —, hogy az operatív munkán kívül a restauráló részleget „terhelik” a könyvtári (papír-, bőr- stb.) restaurálási módszerek önálló kutatásával, a bevált külföldi eljárások adaptálásával összefüggő fejlesztési munkák, valamint a könyvtári restaurálás képzési, továbbképzési feladatainak zöme is (az OSZK illetékes szakembereinek kezdeményezésére sikerült a középfokú papír-restauráló képzést intézményesíteni, továbbra is megoldatlannak tekinthető a szortiment könyvkötők képzése. A felsőfokú restaurátorképzés elindult, egyelőre hiányzik még a papír, bőr stb. szakosodás lehetősége.

A helyzeten csak némileg javít a reményeink szerint most már rövidesen üzembe helyezhető új vári restauráló laboratórium (amihez hét új munkatárs alkalmazását engedélyezte a minisztérium), hiszen feladata — előreláthatólag évekig — a korvinák restaurálása lesz (nem szólva arról, hogy az új munkatársakat megfelelőképpen ki kell képezni). A későbbiekben természetesen az új laboratórium magva lehet egy országos feladatkörét hatékonyan ellátó restauráló központnak.

Addig azonban tovább romlik nagykönyvtáraink többségében a régi, egyedileg értékes és a legújabb, gyűjteményi értékű anyag (különösen a 19.—20. századi — savtartalmú papirosra nyomott — hírlapok, folyóiratok és a könyvek túlnyomó része). A probléma a következőkben foglalható össze:

— nem ismerjük — még becslésszerű pontossággal sem — a restaurálendő (új anyagok esetében inkább: mikrofilmezendő) dokumentum mennyiségét és ennek megoszlását (érték, kor, unikális jelleg, lelőhely stb. szerint),

— az előbbieket következtében nem lehet képünk arról sem, hogy milyen sürgősségi sorrend alakítandó ki az egyes könyvtárak, dokumentumok (esetleg dokumentumtípusok) tekintetében.

A fentiekhez hozzá kell tennünk, hogy hazánkban — elszórt kezdeményezésektől és a Könyvtér „könyvtári kötési” akciójától eltekintve — gyerekcipőben jár az előzetes, a preventív állományvédelem és itt kell megjegyeznünk azt is, hogy bár örvendetes módon a legújabban több vállalat, szervezet is hajlandó vállalni könyvtári fertőtlenítést, rovartalanítást, nem megnyugtató, hogy nincsenek ismereteink arról, hogy a növényvédelemben vagy a lakások rovartalanításához alkalmazott mérgek, gázok hogyan hatnak a könyvek papír- és bőralkatrészeire. Autoklávus fertőtlenítőberendezés a magyar könyvtárügyben nincs... Mindehhez járul még, hogy az aktív állományvédelem módszerei olyannyira nem hatoltak a szakmai köztudatba, hogy a célra még az önálló költségvetéssel működő nagykönyvtárak sem rendelkeznek előírásokkal.

Az állományvédelem, éppúgy mint része — a restaurálás — a magyar könyvtárügy egyik legsúlyosabb, a könyvtárügy szintjén meg nem oldható problémája. Hatékony intézkedésre csak miniszteri vagy minisztertanácsi szinten lehetne számítani. Ennek előfeltétele:

— országos felmérés és ennek nyomán országos állományvédelmi program kidolgozása.

Ezzel párhuzamosan: irányelveket kell kidolgozni a tömeges helyi fertőtlenítés könyvtárakban megbízható módon és olcsón alkalmazható módszereire.

Mindehhez az OSZK-nak nemcsak kezdeményező, hanem — a szakma más könyvtárakban dolgozó legjobb szakembereinek bevonása és másutt működő restauráló-állományvédelmi részlegek közreműködésének megnyerése érdekében — koordináló szerepkört is be kell töltenie.

A VÉGREHAJTÁSHOZ SZÜKSÉGES FELTÉTELEK

Létszámproblémák

Az 1—4. pontokban felsorolt feladatok némelyike csak abban az esetben hajtható végre, ha az ezzel megbízott részlegek megfelelő létszámtöbbletet kapnak (jellegzetesen ilyen feladat az audiovizuális dokumentumok gyűjtésének, bibliográfiai feldolgozásának a kérdése, az MNB—KM származék-

szolgáltatásai megvalósítása, az NPA adatbázis feltöltése, majdani működtetése, országos állományvédelmi feladatok stb. Néhány fővel ezen kívül — új feladatok nélkül is — meg kellene erősíteni több részleget (MNB Szerkesztőség stb.) ahhoz, hogy rutinfeladatait naprakészen elláthassa.

Az OSZK összes létszáma (KMK nélkül): kereken 540 fő. A központi szolgáltatásokért felelős II. főosztályé: 125 fő. A szakmai közhit szerint az OSZK létszáma túlságosan nagy, megfelelő átcsoportosításokkal a keletkező létszámigények kielégíthetők. Ezzel szemben:

Az OSZK immár egy évtizede kizárólag új feladatokhoz kap — többnyire szűken mért (vagy a többszörös szűrőn erősen lecsökkentett) — létszámokat, ezeket az új feladatok igénybe is veszik. Jelentősebb (látványosabb) új feladatokat felmutatni nem tudó részlegek létszáma hosszú évek óta változatlan (a legrosszabb a helyzet a különgyűjteményeknél). Az I. Gyűjteményi Főosztálytól (amelyre a vári beköltözés és működtetés szakmai előkészületeinek teljes terhe nehezedik) érthető módon nem lehet elvonni létszámot. Ugyanez vonatkozik a technikai szolgáltatásokat nyújtó III. főosztályra is, a Gazdasági Igazgatóság kis létszáma miatt egyébként is gondokkal küszködik. Marad a II. főosztályon belüli átcsoportosítás lehetősége. Ezzel azonban szüntelenül élünk (a jelenleg 3 főnyi Fejlesztési Csoportot az MNB Szerkesztőség és a KFKK rovására hoztuk létre legutóbb).

A jelen tanulmányban vázolt feladatok elvégzéséhez (és a nélkülük is jelentkező kapacitáshiány pótlására) 10–15 fő szükséges. Ekkora létszámmennyiséget az egyes részlegektől „ellopkodni” nem lehetséges, ehhez egész feladatkomplexum feladására, egész részleg (osztály) megszüntetésére és a felszabaduló munkatársak átcsoportosítására lenne szükség. A magunk részéről ilyen feladatkomplexumot nem tudunk megjelölni, anélkül, hogy a könyvtári rendszer ellátása ne csorbulna.

Pénzügyi feltételek

Számítástechnikai feladatok: Jóllehet az e célra fordítható keretek — hála a Könyvtári Osztály megértésének — folyamatosan, dinamikusan növekedtek (jelenleg összesen mintegy 2 millió forintot biztosít ilyen címen a költségvetés), ma már alig fedezik az üzemeltetési költségeket (a kumulációk gépi futtatását már nem), a folyamatosan szükséges számítástechnikai fejlesztés költségeire nem jut belőlük. Az utóbbiakat oly mértékben vagyunk képesek végeztetni, amennyire egyéb forrásokból fedezetet tudunk rá teremteni.

Az elmondottak tükrében nyilvánvaló, hogy nincs jelenleg fedezetünk (hogy csak a nagyobb munkákat említsük)

— az MNB—KB adatbázisának átszervezésére (millió nagyságrendű megrendelés),

— az NPA adatbázis létrehozási előkészületeinek folytatására (ugyancsak millió nagyságrendű megrendelés).

A közelmúltban kifejlesztett TS—51 intelligens terminált ugyan használatba vettük, az SZKI-val a vonalkapcsolat is működik, vétek lenne

azonban lemondani azokról a lehetőségekről, amelyeket éppen a gép „intelligens” volta kínál. A további fejlesztések keretében lehetővé kell tenni

- az ún. „maszkos” adatrögzítést (adatlapok helyett a gép kiírja ernyőjére az összes mezőt, almezőt, a rögzítőnek csak ezek tartalmát kell kitöltenie),

- további felhasználói programok kidolgoztatását (ISBN, ISSN azonosítók helyességének, kötelező mezők meglétének automatikus ellenőrzése),

- az MNB Szerkesztőség munkájához használandó segédletek (testületi szerzők, többkötetes művek, személynevek stb. adatainak) a TS—51 memóriájában való tárolását, kiíratását,

- az „előzetes” (az imprimatúrapéldányok alapján készített, később a megjelent könyv adataival kiegészítendő) leírások helybeli kiíratását,

- a gép párbeszédű üzemében való működtetését.

Mint hogy a TS—51 minderre alkalmas, a kisebb-nagyobb fejlesztéseket a szolgáltatások színvonalának emelése és nem utolsó sorban költségeik jelentékeny csökkentése érdekében (az esetek többségében a „nagy” számítógép igénybevételének elkerüléséről van szó) feltétlenül szükségesnek tartjuk. Összköltségük becslésünk szerint néhány százezer forint, a fejlesztések fokozatosan is elképzelhetők.

Kellemes gondunk az UNESCO támogatással megkapott és most megérkezett második, „FACIT” típusú intelligens terminálunk adaptálása (magyar jelkészletre való átállítása), üzembehelyezése, a TS—51-gyel való összekapcsolása és távlatilag a KSH Számítóközponttal való vonalkapcsolatának kiépítése. Eddigi tapasztalataink szerint ennek költsége ugyan csak néhány százezer forint.

A két kisszámítógép továbbfejlesztésére sem költségvetési (a szoftvermunkákra), sem beruházási fedezetünk nincs. Az OSZK korábban kisebb beruházási igényekre rugalmasan felhasználható saját „fejlesztési alapja” — a szerződéses munkákra idén kiadott új rendelkezés rendkívül előnytelen szabályozói miatt — gyakorlatilag megszűnt.

Számítástechnikai munkáink mennyiségi fejlődése és a fejlesztéseink eredményeként felmerülő új minőségi igények a külső számítástechnikai bázisok térítéses igénybevételét hovatovább anyagilag mértéktelenül megrágítják, anélkül, hogy a külső számítógépekkel kezelt adatbázisaink szükségleteinknek megfelelő rugalmasságú használata biztosítható volna. A továbbfejlődés elkerülhetetlenül szükségessé teszi saját vagy más szervezet gondozásában levő, de díjtalanul használható és távlatilag is rendelkezésünkre álló számítógép rendelkezésünkre bocsátását. A szóban forgó számítógép kapacitására, egyéb szükséges jellemzőire vonatkozó adatokat az NPA adatbázis programjainak kidolgozását követően kell meghatározatnunk, számítástechnikai szakértők eddigi becslése szerint feltehetőleg egy „TPA” típusú „kis-közép” gépnek megfelelő berendezés elegendő lenne.

Mind nagyobb gondot okoz a szoftver-fejlesztés, nemcsak a jelentős költségek, hanem megbízásaink teljesítésének nehézsége, állandó elhúzó-dása miatt is (SZKI). A növekedő feladatok elkerülhetlenné teszik, hogy

fokozatosan „házilag”, saját programozókkal oldjuk meg a szoftver-fejlesztéseknek legalább egy részét. Optimálisnak egy olyan önálló részleg kialakítását véljük az OSZK-n belül, amely — lehetőleg saját számítógép birtokában — rendszerszervezői, programozói illetőleg üzemeltetési csoportból tevődnek össze, és amely az OSZK valamennyi számítástechnikai feladatáért felelősséget viselne.

Beruházás: A törökbálinti beruházás (tárolókönyvtár) befejezésének a jelen pillanatban nincs akadályja, az állványozás költsége (az Operaház által igénybe nem vett „fél” részre) biztosított.

A beruházásokról szólva ismételten meg kell említenünk azokat a beruházási igényeket, amelyek kielégítése reprográfiával foglalkozó üzemeink technológiájának sürgős felújításához, kiegészítéséhez szükséges.

Kiadványok: Költségvetésben biztosított kiadási lehetőségünk csak a kurrens kiadványokra van (a kétévenként kiadandó *Külföldi időszaki kiadványok a magyar könyvtárakban* c. lelőhelyjegyzék legutóbbi kötete azért késett, mert nem volt fedezet a nyomdába adására.) Semmiféle intézményesített (költségvetésben biztosított) fedezetünk nincs a retrospektív bibliográfiák tetemes nyomdai költségeire. Hasonlóképpen nincs fedezet az esetenként szükségessé váló egyéb kiadványok (ilyen volt a legutóbb a *Könyvtárközi kölcsönzési útmutató*) előállítási költségeire.

Külső feltételek

A magyar könyvtáraknak sohasem volt erős oldala az együttműködés-készség, az utóbbi években azonban a helyzet további romlása tapasztalható. Ennek okai:

a) a minisztériumi — ágazati — irányítás tartamának megváltozása: amíg korábban a Könyvtári Osztály könyvtártani-szervezési kérdésekkel is erőteljesen foglalkozott, addig a legutóbbi években működése az irányítási-koordinációs teendőkre koncentrálódik. Ez a — csak helyeselhető — változás azonban azzal a következménnyel járt, hogy a „módszertani” (jobb szó helyett e kifejezés használatára kényszerülünk) irányítás szintjén bizonyos vákuum keletkezett: szervezői támogatás hiányában a hetvenes évek második felében kiadott új jogszabályok nyomában nem bontakozott ki az együttműködési körök szervezete, tanácstalanság tapasztalható az új leírási (és ehhez kapcsolódó) szabványok alkalmazása terén, a katalógusok továbbfolytatása vagy lezárása ügyében stb.

b) Hozzájárul mindehhez az OSZK és a KMK közötti viszony tisztázatlansága, a munkamegosztás koordinátlansága. Meg kell jegyezni, hogy e tekintetben nem személyi, még kevésbé hatalmi kérdésekről van szó, hanem olyan valós problémák megoldatlanságáról, hogy például az új szabványok bevezetésének, elfogadtatásának problematikájáért melyik szervezet felelős (a KMK tudomásom szerint inkább csak a közművelődési könyvtárak vonatkozásában tesz lépéseket ebben az irányban), ki és mit tegyen az együttműködési körök ésszerű határokra belüli feltámasztásáért stb.

c) Az egykor az államigazgatási rendszer „leképzésével” kialakított hálózati rendszer szükségszerű bomlását az államigazgatás felső szintjén történt nagyszabású változások (az ipari tárcák összevonása, például) meggyorsította, fokozta. A következmény: a „módszertani” vákuum kibővülése, annál is inkább, mert a könyvtári rendszer koordinációs központjai az új helyzetnek megfelelő új módszereket csak most kezdik kibontakoztatni (OMIKK).

d) És végül (de távolról sem utolsó sorban): a könyvtárosképzés gondolatai — és feltehetőleg a fluktuáció következtében is — leromlott a könyvtárakban egyes alapvető könyvtári folyamatok színvonala (elsősorban, mint ez az OSZK-nak küldött leírásbejelentések, könyvtárközi kölcsönzési kérésekből kitűnik: a feldolgozásé és a bibliográfiáé). Valóságos „ördögi spirál” alakult ki: az OSZK központi szolgáltatói részlegeihez (például: központi katalógusaihoz) beérkező hiányos vagy rossz leírások lelassítják e részlegek munkáját, fokozzák a hibalehetőségeket, ezt tapasztalva az e központi szolgáltatásokat igénybe vevő (esetleg épp a gyenge leírást beküldő) könyvtárak elmarasztalják a központi szolgáltatást, felesleges rossznak tartják. És a legközelebb még kevesebb gondot fordítanak a leírások minőségére...

A megoldások kézenfekvőeknek látszanak: oktatásra, továbbképzésre, szervezőmunkára lenne szükség, megfelelő munkamegosztásban. A szükséges döntések előkészíthetők, az OSZK-nak azonban nincs munkaerőtartálya (lekötetlen szellemi kapacitása sem) a fentiekből esetleg ráháruló tennivalók elvégzésére.

Az igazi (mert jövőbemutató) megoldást a koordinációs központok szervezési és számítástechnikai lehetőségeire támaszkodó országos munkamegosztás kialakítása jelentené, legalábbis a központi katalógusok, a könyvtárközi kölcsönzés vonatkozásában. Az OMIKK könyvtári vezetőivel folytatott tárgyalásaink eredményeként egy olyan folyóiratbejelentési rendszer körvonalai bontakozódnak, amelyben országosan egységes adattartalmú jelentőrendszer keretében a műszaki könyvtárak bejelentéseiket az OMIKK-hoz juttatják el. Itt történik — szükség esetén az OSZK adattárának megkerdezésével is — a bejelentett adatok ellenőrzése, feldolgozása, gépbe táplálása. A munka továbbfolytatásaként:

- a nemzetközi adatszolgáltatásokból nyert, mágnesszalagos rekordokból a műszaki területre vonatkozókat az OSZK és OMIKK rendelkezésére bocsátja,

- az OMIKK a nyilvántartásaiban levő — további — külföldi folyóiratait az OSZK-nak átadja,

- az OMIKK-nak gépben tárolt információk formájában rendelkezésre állnak a műszaki terület kurrens folyóiratainak adatai, lelőhelyei, gyors lelőhelyjegyzéket állít össze belőlük,

- az OSZK saját — valamennyi szakterületre, diszciplínára kiterjedő — automatizált folyóiratregisztrációjához mágnesszalagok formájában megkapja és felhasználja az OMIKK által begyűjtött, feldolgozott és számítógépre vitt folyóirat- és lelőhelyadatokat.

Ezt a modellt lehetne és kellene az erre vállalkozó többi koordinációs központ, egyéb nagykönyvtár (egyetemi központi könyvtár) esetében is

alkalmazni. Kézenfekvőnek látszik az Agroinformnak első lépésként való bevonása. A már kialakított együttműködés az együttműködő könyvtárak közötti vonalkapcsolatok létrehozásával szűkkörű on-line hálózattá, az együttműködő nagykönyvtárak és a saját jelentő hálózatához tartozó jelentő könyvtárak közötti vonalkapcsolatok kialakításával pedig széles körű on-line hálózattá fejleszthető.

Lényegében ugyanez lenne alkalmazható a külföldi könyvek vonatkozásában is. Tisztában kell lennünk azonban azzal, hogy e rendszerek csak a fontosabb (jól működő, szolgáltatóképes) könyvtárak halmazát ölelhetik fel, periferikus könyvtárak bevonása nehézségekbe ütköznék. A rendszerek megvalósítása — megfelelő tervek, programok elkészítése után — központi támogatást igényelne.

СИСТЕМА СЛУЖБ ГОСУДАРСТВЕННОЙ БИБЛИОТЕКИ ИМ. СЕЧЕНИ. ПОЛОЖЕНИЕ И ЗАДАЧИ ДО КОНЦА ДЕВЯНОСТЫХ ГОДОВ

П. ЗИРЦ

Статья готовилась с той целью, чтобы отразить результаты, достигнутые национальной библиотекой со времени 3-ей Венгерской библиотечной конференции 1970 г. в области развития системы служб, а также с тем, чтобы наметить дальнейшие задачи и обрисовать условия их осуществления. В соответствии с этим рассматриваются задачи, связанные с библиотечной информационной системой, национальной системой регистрации документов, национальным оборотом документов, а также с различными техническими службами центрального характера. Автор, помимо двух основных программ (создание Базы данных национальной периодики и развитие автоматизированных производных служб библиографии книг Венгерской национальной библиографии), освещает в соответствии со скромными внешними и внутренними возможностями минимализированные задачи развития или альтернативные решения во всех других сферах служб. Вместе с этим, принимая во внимание возрастающее значение защиты фонда, автором высказывается предложение о самостоятельном плане научных исследований в области этих проблем.

(Написанию данной статьи предшествовала длительная подготовительная работа; внутренними и внешними сотрудниками были проведены предварительные исследования. Настоящая статья представляет собой их синтез.)